

SIGNS OF SAFETY

ANNEMARIEK SEPERS, CARLIJN DE ROOS EN SANDER VAN ARUM

De gezinsvoogd leert Thijs, drie maanden oud, kennen wanneer de artsen in het ziekenhuis een melding doen bij het AMK. De kinderarts heeft meerdere fracturen geconstateerd waaronder ribfracturen en bovendien ook netvliesbloedingen. Volgens de artsen is dit letsel zeer waarschijnlijk te verklaren door mishandeling. Het ziekenhuis meldt Thijs aan bij de Raad van Kinderbescherming. Er komt een (V)OTS en de gezinsvoogd plaatst Thijs in een pleeggezin zodra hij uit het ziekenhuis wordt ontslagen.

Dit verhaal is helaas niet uitzonderlijk. Volgens De Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen (NPM-2005, Van IJzendoorn e.a., 2007) werden er in 2005 107.200 kinderen in Nederland mishandeld. De term mishandeling in deze studie omvat zowel seksueel misbruik, fysieke mishandeling, fysieke verwaarlozing, emotionele mishandeling als emotionele verwaarlozing (waaronder getuige zijn van huiselijk geweld). De onderzoekers veronderstellen dat het aantal kinderen in Nederland dat ooit in hun leven is mishandeld nog groter zal zijn. Verder komt uit het onderzoek naar voren dat vooral de kinderen tussen de nul en de drie jaar oververtegenwoordigd zijn binnen de groep mishandelde kinderen. Waarschijnlijk lopen jonge kinderen een groter risico vanwege hun afhankelijkheid van de ouders/verzorgers. Ook adolescenten lopen een verhoogd risico op mishandeling. Uit onderzoek van Lamers-Winkelmann en collega's (Lamers-Winkelmann e.a., 2007) blijkt dat naarmate de adolescent ouder is, de kans stijgt dat hij in de afgelopen twaalf maanden is mishandeld.

De gevolgen van kindermishandeling zijn groot. Uit onderzoek blijkt dat chronische traumatisering van invloed kan zijn op de neurobiologische ontwikkeling van een kind waardoor kinderen minder goed in staat kunnen zijn om informatie te verwerken. Kinderen kunnen angstiger worden, last krijgen van nachtmerries, zich moeilijker concentreren, prikkelbaar zijn en agressief gedrag vertonen. Ook is er een relatie tussen kindermishandeling en internaliserende en externaliserende gedragsproblemen op latere leeftijd. Zo lopen kinderen die mishandeld zijn een groter risico op problemen zoals alcohol- en drugsmisbruik, eetstoornissen, angst- en stemmingsstoornissen, en crimineel gedrag als zij volwassen zijn (Kolk, 2005; Kearney e.a., 2009; www.nctsnet.org).

Om de schade voor de ontwikkeling te beperken en het herstel te bevorderen, is het belangrijk dat kindermishandeling zo snel mogelijk stopt. In 2005 hebben instellingen in de ggz waaronder het Kinder- en Jeugdtraumacentrum Haarlem, het Psychotraumacentrum GGZ Kinderen en Jeugd Rivierduinen en De Waag (forensische psychiatrie) de handen ineengeslagen om een continuüm aan hulpverlening na kindermishandeling te creëren. Er wordt nauw samen gewerkt met Bureau Jeugdzorg (BJZ). Dit project staat bekend onder de naam Veilig, Sterk en Verder (VSV) en omvat een veiligheidstraject, traumabehandeling en een fase waarin gewerkt wordt aan stabiele gezinsroutines, leeftijdsadequate regelstelling en conflictantering binnen het gezin (Arum e.a., in voorbereiding). Bovengenoemde instellingen hebben *Signs of Safety* (SoS) gekozen als *best practice* om veilige condities te scheppen voor een traumabehandeling (*abuse focused*). Het doel van deze SoS-methodiek is het creëren van een veilige opvoedingssituatie voor de toekomst, waarbij het kind zoveel contact met zijn ouders houdt als veilig mogelijk is.

De methodiek is toepasbaar voor kinderen van nul tot achttien jaar afkomstig uit gezinnen waar de mishandeling (gedeeltelijk) bekend of ontkend wordt. Ontkenning is immers niet zwart-wit, maar een continuüm (Turnell, 2010). Zo kan de dader de mishandeling aanvankelijk ontkennen, maar gedurende het proces toch een gedeeltelijke bekentenis afleggen. Ook kan er sprake zijn van meerdere 'waarheden'. Ook al geeft de dader toe dat hij/zij heeft geschud of geslagen, er blijft soms onduidelijkheid bestaan. De dader bekent bijvoorbeeld dat hij één keer heeft geschud of geslagen, terwijl de dokter constateert dat de verwondingen beter passen bij meerdere keren schudden of slaan. Het is niet nodig dat ouders en

De foto's bij dit artikel zijn illustratief. De afgebeelde personen zijn niet dezelfde als die in het artikel.

Foto Aleid Denier van der Gon

trefwoorden
kindermishandeling
psychotrauma
oplossingsgericht
Signs of Safety

over de auteurs Drs. J.W. Sepers, klinisch psycholoog/supervisor VGCI, Psychotraumacentrum GGZ Kinderen en Jeugd Rivierduinen, drs. C. de Roos, klinisch psycholoog, Psychotraumacentrum GGZ Kinderen en Jeugd Rivierduinen en drs. S. van Arum, orthopedagoog/psychotherapeut, hoofd Behandelzaken Jeugd De Waag Nederland, supervisor VKJP/NVRG/NVP en voorzitter sectie Forensische Systeemtherapie NVRG. E-mail: a.sepers@ggzkinderenenjeugd.nl.

hulpverleners het helemaal eens zijn over wat er in het verleden precies is gebeurd. Eén van de uitgangspunten van de SoS-methodiek is dat hulpverleners per definitie de waarheid niet kennen, zij waren er immers niet bij. De methode richt zich op de toekomst. Het gaat erom toe te werken naar het gemeenschappelijk doel, namelijk een veilige toekomst voor dit kind in dit gezin. Daardoor is de methode ook in te zetten als ouders het er samen over eens zijn dat ze gaan scheiden of al gescheiden zijn. De focus ligt dan op het creëren van een veilige bezoeksregeling tussen de (vermoedelijke) dader en het kind. De methode wordt uitgevoerd door SoS-medewerkers. Dat kunnen ouderbegeleiders, SPV'ers, pedagogen, psychologen, gz-psychologen en klinisch psychologen zijn, die getraind zijn in de SoS-methodiek. De SoS-medewerker kan niet tegelijkertijd leiding geven aan het SoS pro-

ouders en hulpverleners werken samen

ces en behandelaar zijn van één van de gezinsleden. Die twee rollen worden uit elkaar gehaald, omdat de SoS-medewerker verschillende perspectieven moet kunnen innemen. Hij moet afwisselend naast gezinsvoogd, vader of moeder kunnen staan. In dit artikel staat de SoS-methodiek centraal en worden de andere elementen van het VSV-programma niet beschreven.

ontwikkeling van de signs of safety

In de jaren 90 van de vorige eeuw ontwikkelden Susie Essex en collega's in Engeland en Andrew Turnell en Steve Edwards in Australië onafhankelijk van elkaar een oplossingsgerichte methodiek die ingezet kan worden in gezinnen waar vermoedelijk kindermishandeling voorkomt. Turnell en Edwards noemden hun methode *Signs of Safety* (SoS, Turnell e.a., 2009) en ontwikkelden hun aanpak vanuit hun werk in de jeugdzorg en de kindbescherming voor medewerkers van deze instellingen. Deze interventie is gericht op het vergroten van de veiligheid in acute situaties, het moment dat de mishandeling vermoed of ontdekt wordt. Essex en collega's zijn de grondleggers van *'The Resolutions Approach'* (Essex e.a., 1999; Turnell e.a., 2010). Zij ontwikkelden hun behandelmethodiek vanuit hun werk als systeemtherapeut met gezinnen waar de kindermishandeling ontkend wordt (Essex e.a., 1999). *The Resolutions Approach* is een behandelmethodiek die zich richt op het moment dat het juridische traject achter de rug is, de dader gevonden en gestraft is, of de dader niet gevonden is en het gezin toch weer met elkaar verder wil leven (Turnell e.a., 2010).

Later integreerde Turnell enkele elementen van deze behandelmethodiek in de *Signs of Safety*-methodiek ('woorden en plaatjes' en Rollenspel *'similar but dif-*

ferent') en beschreven Turnell en Essex deze aanpak in hun boek *Als er niets aan de hand is*.

Voor zover ons bekend is er nog geen serie gevalsbeschrijvingen gepubliceerd; evenmin is er ongecontroleerd onderzoek gedaan of zijn er randomized controlled trials (RCT's) verricht naar de effectiviteit van de SoS-methodiek. Dit komt logisch voort uit de beperkte beschikbaarheid van protocollen gericht op het vergroten van de veiligheid en het ethische dilemma om kinderen die mishandeld worden at random te verdelen over interventies, bijvoorbeeld een conditie waar werken aan veiligheid centraal staat (SoS) versus een wachtlijstconditie (Turnell, 2008). Wanneer er sprake is van (vermoeden van) mishandeling, kunnen interventies gericht op het vergroten van de veiligheid van het kind immers niet worden uitgesteld.

De SoS-methodiek sluit geheel aan bij de stappen van de meldcode kindermishandeling van de KNMG (KNMG, 2008). In deze meldcode staat beschreven dat bij (vermoeden van) kindermishandeling eerst overlegd moet worden met een deskundige collega of het AMK om vervolgens een gesprek met ouders over de mishandeling aan te gaan.

signs of safety; uitgangspunten

Het *doel* van de *Signs of Safety*-methodiek is om samen te werken met ouders aan een veilig pedagogisch klimaat voor het kind, zonder dat het kind daarvoor blijvend uit huis geplaatst hoeft te worden. De veiligheid van het kind staat altijd centraal; dit wordt nooit uit het oog verloren en gevaar wordt nooit vergezocht. Een aantal principes is hierbij van belang.

hereniging als uitgangspunt

Er wordt toegewerkt naar contact tussen de vermoedelijke dader en het kind. Als het proces goed wordt afgerond, zal er weer contact zijn tussen de dader en kinderen voor zover dat veilig mogelijk is. Dit kan variëren van een omgangsregeling onder toezicht van derden tot hereniging van het hele gezin.

gebruik van het sociaal netwerk van het gezin

Om veiligheid voor het kind te bewerkstelligen nu en in de toekomst, wordt gebruik gemaakt van het sociaal netwerk van het gezin. Dit is van belang, omdat de aanwezigheid van hulpverleners in het gezin de veiligheid voor het kind onvoldoende waarborgt. Zij maken immers geen blijvend onderdeel uit van het netwerk van het kind. Als mensen uit het netwerk op de hoogte zijn van de risico's en zich verantwoordelijk voelen voor hun taak, is de kans op veiligheid voor het kind groter.

samenwerking tussen hulpverleners en ouders

Er zal tijdens het hele proces intensief samengewerkt worden door de hulpverlenende instanties. Het moet voor ouders glashelder zijn, welke instanties hierbij betrokken zijn en dat deze instanties onderling overleggen. Meestal betreft het Bureau Jeugdzorg, De Waag, een psychotraumacentrum of ggz-instelling

en de reclassering. Ouders moeten voorafgaand aan het SoS-proces expliciet toestemming geven voor de samenwerking met al deze instanties.

Het is bekend dat het overleg rond gezinnen waar (vermoeden van) kindermishandeling aan de orde is, vaak veel tijd vraagt van alle betrokken hulpverleners. Als het SoS-proces gestart is, vindt het meeste overleg plaats tijdens de zogenoemde 'Ronde tafels'. Zowel hulpverleners als ouders zijn hierbij aanwezig. De aanwezigheid van ouders bij de 'Ronde tafels' heeft als voordeel dat er niet *over* hen maar *met* hen wordt gepraat. Bovendien blijven door de ronde tafels de overlegtijden tussendoor beperkt.

SIGNS OF SAFETY: FASEN

In de SoS onderscheidt Essex (Turnell e.a., 2010) zeven fasen. De fasen zijn niet bedoeld als een protocol dat vanaf stap 1 tot stap 7 in de goede volgorde, zonder iets over te slaan, uitgevoerd moet worden. In aanvulling op de oorspronkelijke indeling van Turnell en Essex, voegen wij één fase toe (fase 3) namelijk de Veiligheidskaart SoS (Vogtländer, 2007; Turnell e.a., 2009). Door deze toevoeging zijn er in totaal 8 fasen, namelijk: Voorbereiding (fase 1), Werkrelatie (fase 2), Veiligheidskaart (fase 3), Verhaal in woord en beeld (fase 4), Voorlopige richtlijnen Veiligheidsplan (fase 5), Rollenspel 'similar but different' (fase 6), Definitieve veiligheidsplan (fase 7), Afsluiting en follow-up (fase 8).

De duur van het hele SoS-proces is afhankelijk van vele factoren. Ontkennen de ouders de mishandeling? Verzetten ouders zich sterk tegen alle bemoeienis van hulpverleners, of werken en denken ze actief mee? Is er veel strijd tussen ouders onderling? Moeten ouders wennen aan bepaalde stappen, bijvoorbeeld het betrekken van het netwerk of vinden ze het juist prettig om zelf mensen uit te kunnen kiezen? Is het juridisch proces (strafzaak, echtscheiding) al afgerond of net pas begonnen of begint het plotseling tijdens het SoS-proces? Al deze factoren maken het moeilijk om een tijdsindicatie voor het totale proces te geven. Soms ligt het proces een tijd stil, bijvoorbeeld doordat de dader een gevangenisstraf uitzit en het contact met het kind niet uitgebouwd kan worden, of doordat ouders in een strijd over de echtscheiding gewikkeld zijn. Onze ervaring is het dat het hele proces inclusief de traumaverwerking ongeveer een tot twee jaar in beslag neemt.

Uitgangssituatie

Op het moment dat de gezinsvoogd het gezin aanmeldt bij een hulpverleningsinstantie die de SoS uitvoert, woont het kind meestal op een veilige plek. Dat wil zeggen dat het kind in een pleeggezin woont of dat het kind thuis woont en dat de vermoedelijke dader elders woont.

Vorbereiding met gezinsvoogd en gezin (fase 1)

Na aanmelding vertelt de gezinsvoogd aan de SoS-hulpverleners wat er feitelijk bekend is over de mishandeling. Welke zorgen zijn er? Wie heeft welke

signalen van gevaar geconstateerd? Wie heeft welk letsel geconstateerd? En wie vermoedt wat op grond waarvan? En wat zijn de krachten van dit gezin en welke signalen van goede zorg zijn er? Als de hulpverleners denken dat de SoS-methodiek voor dit gezin helpend zou kunnen zijn, bespreken zij met de gezinsvoogd de uitgangspunten van de SoS-methode. Alleen als de gezinsvoogd de principes goed begrijpt

INSCHAKELING EIGEN NETWERK VAN HET GEZIN

en erachter staat, kan er met dit gezin op deze manier gewerkt worden. Bij wisseling van de gezinsvoogd is herhaling van deze fase noodzakelijk. Onze ervaring is dat het SoS-proces onherroepelijk stagneert als de principes niet expliciet opnieuw worden besproken en de nieuwe gezinsvoogd niet expliciet hiermee akkoord gaat. Indien de gezinsvoogd er op voorhand van overtuigd is dat het niet haalbaar is te streven naar hereniging of naar contact tussen dader en kind, is het niet zinvol met de SoS-methode te werken. Over het algemeen is twee of drie keer overleggen met de gezinsvoogd voordat het proces begint, voldoende.

Na het akkoord van de gezinsvoogd leggen de SoS-hulpverleners de uitgangspunten van de SoS-methode aan de gezinsleden uit en wordt expliciet gevraagd naar hun medewerking. Ook voor hen is het begrijpen van de procedure en vereiste inzet essentieel. Over het algemeen zijn ouders zeer bereid om op deze manier samen te werken. Bij oudere kinderen is hun eigen mening en betrokkenheid van belang. Hun wensen met betrekking tot de veiligheid kunnen in een gesprek apart van de ouders geïnventariseerd worden.

Na uitleg van de SoS-medewerker is de gezinsvoogd het ermee eens toe te werken naar hereniging, voor zover dat veilig mogelijk is. Vervolgens meldt de gezinsvoogd het gezin aan bij het Psychotraumacentrum Kinderen en Jeugd GGZ Rivierduinen en vindt de intake plaats met moeder. De hulpverlener legt moeder de SoS-methodiek uit, waarna zij hierover overlegt met vader. Zodra vader vrij is, zal ook hij een uitnodiging voor een gesprek met De Waag ontvangen. De ouders vinden hulpverlening echter niet nodig. Zij weten zeker dat Thijs veilig zal zijn bij hen. De gezinsvoogd laat hun weten dat dit de enige manier is waarop zij toe wil werken naar een terugplaatsing van Thijs in het gezin. Omdat de ouders alles willen doen wat nodig is om Thijs weer terug te krijgen, geven zij toestemming voor het uitwisselen van informatie tussen de verschillende hulpverlenende organisaties (Psychotraumacentrum GGZ kinderen en Jeugd, De Waag, BJZ). Het SoS-proces start als Thijs nog in het pleeggezin woont.

Werkrelatie met ouders en netwerk (fase 2)

Bij aanmelding door de gezinsvoogd ervaren de ouders vaak druk; 'Als we niet meewerken, haalt de gezinsvoogd de kinderen uit huis.' Essex en Turnell (Turnell e.a., 2010) benadrukken dat een dergelijke motivatie goed genoeg is om dit proces aan te gaan. Daarom spreekt het voor zich dat er geïnvesteerd moet worden in een goede werkrelatie. In deze fase krijgen de ouders ruimte om hun eigen verhaal te vertellen. Wat is hun visie op de gebeurtenissen, de beschuldigingen en op de aanmelding? Tijdens dit gesprek is vaak te merken dat de ouders zich wat ontspannen. Door ouders alleen te spreken – zonder gezinsvoogd, zonder kinderen, tijdens (een deel van) de intake – kan het vertrouwen in de werkrelatie verder toenemen. Ook tijdens de volgende fasen blijft aandacht voor de werkrelatie van belang.

De mensen uit het netwerk die een rol krijgen in het bewaken van de veiligheid van de kinderen, worden bij voorkeur in deze fase door de ouders aan de gezinsvoogd voorgesteld. Dit kunnen familieleden, vrienden, burens of ouders van vriendjes van de kinderen zijn. De gezinsvoogd maakt kennis met hen, om te onderzoeken of hij voldoende vertrouwen heeft in deze mensen met betrekking tot het mede bewaken van de veiligheid. Deze fase bestaat meestal uit twee intake-afspraken voor ouders en/of kinderen (afhankelijk van de leeftijd van de kinderen).

Met de ouders wordt besproken wie van hun netwerk een rol kan spelen in het SoS-proces. Tijdens de gesprekken blijkt dat de beide oma's ieder op eigen dagen oppassen als moeder werkt. Zij weten ook dat vader vast heeft gezeten en waarom. De ouders vinden het goed dat de oma's betrokken worden bij het veiligheidsplan, maar ze willen hen niet meenemen naar de rondetafelbesprekingen. Ouders zien ook praktische bezwaren. Als de oma's bij de rondetafelbesprekingen willen zijn, wie moet er dan op Thijs passen? Dit punt wordt met de ouders besproken. Dit gebeurt niet op een eisende maar op een vragende manier. De gezinsvoogd moet vertrouwen gaan krijgen in de oma's, zodat zij het goed zal vinden dat ouders Thijs zien in aanwezigheid van één van de oma's. Hoe zal de gezinsvoogd het snelst dat vertrouwen krijgen? Als de oma's bij de ronde tafels zijn of als zij hen niet structureel ontmoet? Ouders besluiten hen bij het SoS-proces te betrekken. De oma's willen graag meedoen.

Veiligheidskaart (fase 3)

In deze fase vindt een systematische inventarisatie plaats van de signalen van gevaar en veiligheid. Turnell ontwikkelde hiertoe een formulier 'Beoordeling en planning' (Turnell e.a., 2009). Linda Vogtländer, kinder- en jeugdpsychiater bij De Waag Utrecht, heeft eerdere versies van dit formulier vertaald, voor Nederlands gebruik aangepast en er de aansprekende naam 'Veiligheidskaart SoS' aan gegeven (Vogtländer, 2007). De Veiligheidskaart SoS biedt zowel ouders als hulpverleners structuur bij de discussie

over veiligheid en maakt zo concreet mogelijk hoe risico's en sterke punten eruit zien (zie Veiligheidskaart Thijs).

Vogtländer heeft bij het invoeren van de SoS-methode op De Waag de Rondetafelbespreking ingevoerd. De SoS-medewerkers zitten de Ronde tafels voor. De ouders en de gezinsvoogd, eventueel ook de reclasseringsbeambte, zijn hierbij aanwezig. Als ouders of kinderen al een individuele behandeling gestart zijn, bijvoorbeeld gericht op agressieregulatie of traumaverwerking, dan zijn de behandelaars er ook bij. De eerste veiligheidskaart wordt ingevuld tijdens de eerste rondetafelbespreking. De veiligheidskaart is op de muur geprojecteerd, zodat iedereen de kaart kan zien en kan meelesen met wat er via de computer wordt opgeschreven. Er is in ieder geval iedere drie maanden een rondetafelbespreking. Als het nodig is, wordt er sneller een gepland.

Tijdens de eerste rondetafelbijeenkomst wordt het doel van het SoS-traject opnieuw benoemd en komt dit bovenaan de veiligheidskaart te staan. Vervolgens wordt de kolom 'Veiligheid' besproken; wat gaat er wel goed tussen ouders en kinderen, wat heeft de gezinsvoogd daarvan gezien of gehoord van anderen? Dan pas wordt de kolom 'Gevaar' ingevuld. Hier wordt genoteerd wie zich zorgen maken over het kind en wat die zorgen dan zijn. Wat heeft men feitelijk gezien, gehoord of kunnen vaststellen dat wijst op kindermishandeling? De beschrijving van de zorgen is zo feitelijk mogelijk (zie voorbeeld Thijs).

De veiligheidskaart zoals die nu is ingevuld, blijft bewaard en is bij iedere volgende bijeenkomst bij de hand, zodat het voor iedereen duidelijk blijft waar het om gaat.

Opnieuw wordt stilgestaan bij wat er nu goed gaat en of er nieuwe zorgen zijn. En hoe het gaat met de veiligheidsafspraken. Ouders en mensen uit het netwerk kunnen vertellen over de momenten dat het moeilijk was om zich aan deze afspraken te houden en hoe het toch gelukt is. Stap voor stap groeit het contact tussen vermoedelijke dader en kind in aanwezigheid van mensen uit het netwerk. Het valt op dat ouders zelf heel creatief zijn in het creëren van veiligheid en het inschakelen van mensen uit hun netwerk.

1 Wie maken zich zorgen?

Verhaal in woord en beeld (fase 4)

Zodra er een vermoeden van kindermishandeling in een gezin is, gebeurt er veel. Er komt een gezinsvoogd, het mishandelde kind of de vermoedelijke dader wordt tijdelijk uit huis geplaatst. Vaak krijgen kinderen weinig uitgelegd over wat er aan de hand is en wat er verder gaat gebeuren. Om kinderen goed op de hoogte te stellen en te betrekken bij het SoS-proces hebben Essex en collega's 'Verhaal in woord en beeld' ontwikkeld voor kinderen die cognitief een dergelijk verhaal kunnen begrijpen (Turnell e.a., 2010). In de praktijk noemen we het bij voorkeur 'Woorden en plaatjes', omdat deze omschrijving gemakkelijker door ouders en kind wordt overgenomen.

In een sessie met de ouders maakt de SoS-medewerker samen met ouders een tekst aan de hand van de volgende vragen: Wie maken zich zorgen? Waar maken ze zich zorgen over? Wat is er tot nu toe gedaan? Wat gaan we aan de zorgen doen? De tekst mag kort en bondig zijn en moet in begrijpelijke taal voor het kind geschreven zijn. De mishandeling wordt expliciet in de tekst genoemd en daarbij is er ruimte voor verschil van mening. Ouders en hulpverleners hoeven het niet eens te zijn. Echter, ieders visie krijgt in het verhaal wel een plek. Ouders of de SoS-medewerker tekenen de plaatjes bij de teksten. Zo ontstaat er voor de kinderen een kort en bondig stripverhaal. De ouders komen door middel van 'Woorden en plaatjes' tot een verklaring die de goedkeuring van beide ouders heeft. Vanaf dan is er één verhaal. De kans dat het kind van

de ene ouder een heel ander verhaal hoort dan van de andere ouder, neemt daarmee af. Als het kind te jong is om zelf actief mee te werken aan 'Woorden en plaatjes', is het aan te bevelen het document wel met de ouders te maken en op latere leeftijd aan het kind voor te leggen. Met behulp van dit document brengen ouders en SoS-hulpverleners de andere kinderen in het gezin en betrokken mensen uit het sociale netwerk op de hoogte van wat er gebeurd is.

In een sessie met de SoS-medewerker bespreken de ouders 'Woorden en plaatjes' met de kinderen. Ouders kunnen het document zelf met hun netwerk bespreken.

Vader ziet er niets in om te moeten praten, schrijven en tekenen over de mishandeling, waarschijnlijk omdat het hem confronteert met wat hij gedaan heeft. Moeder sluit zich hierbij aan. Er volgen een paar gesprekken met ouders. We bespreken met hen wat zij later willen vertellen aan Thijs over de mishandeling. Aanvankelijk zijn ouders van plan om de mishandeling voor Thijs te verzwijgen. We bespreken met hen hoe dat zal zijn voor Thijs om zo iets belangrijks over zijn eigen leven en zijn eigen lichaam niet te weten. Ook vragen we hoe waarschijnlijk het is dat Thijs vragen gaat stellen als hij ouder is, bijvoorbeeld naar aanleiding van zijn fotoboek. Waarom was hij zo lang in het pleeggezin? Waarom waren de oma's er zo vaak? Waar was vader? Moeder realiseert zich dat het onvermijdelijk is dat Thijs vragen

Tabel 1 Ingevulde veiligheidskaart.

VEILIGHEIDSKAART SoS

GENOGRAM/SOCIOGRAM

SCHADE in het verleden

Waar zijn we bezorgd over?

De ouders zagen dat Thijs slap en blauw werd.

In het ziekenhuis heeft de arts puntbloedingen geconstateerd. De arts zegt dat dat zeer waarschijnlijk komt door mishandeling.

VASTSTELLING VAN GEVAAR voor de veiligheid van de kinderen in de toekomst

De gezinsvoogd: Thijs zou opnieuw mishandeld kunnen worden waardoor hij blijvend letsel oploopt en/of zou kunnen overlijden

VEILIGHEID

Wat werkt er goed?

Oma heeft verteld dat zij heeft gezien dat vader meestal heel lief is voor Thijs.

Vader heeft zelf 112 gebeld.

De ouders zijn steeds hun afspraken op het consultatiebureau en met andere artsen nagekomen.

Het consultatiebureau heeft laten weten dat Thijs er altijd goed verzorgd uitziet

DOELEN

De ouders willen weer met Thijs samen wonen.

De gezinsvoogd wil dat Thijs niet meer mishandeld wordt als hij weer met zijn ouders samen woont.

VEILIGHEIDSPAN

Stap 1: Thijs woont in een pleeggezin. Zijn moeder komt op bezoek en mag hem dan verzorgen in bijzijn van pleegmoeder.

Stap 2: Thijs woont bij moeder thuis.

Oma logeert bij hen. Vader woont elders.

Stap 3: Thijs woont bij moeder thuis.

Vader is iedere woensdagavond vanaf het eten tot 21.00 uur bij moeder en Thijs. En iedere zaterdagmiddag van 12.00 tot 19.00 uur bij moeder en Thijs. Als vader er is, is oma er ook.

Definitieve veiligheidsplan

Thijs, moeder en vader wonen samen.

Moeder zorgt voor Thijs. Als vader iets met Thijs doet, is moeder daar altijd bij.

Eén van de oma's past op als moeder niet thuis is. Ook als vader wel thuis is.

Vader is nooit alleen met Thijs.

gaat stellen en dat het ondoenlijk is om dit geheim te houden voor Thijs. We bespreken dat het woorden en plaatjesdocument ook gebruikt kan worden om later met Thijs te lezen en hem zo te vertellen wat er is gebeurd. Ook laten we woorden en plaatjesdocumenten zien die andere ouders gemaakt hebben. Uiteindelijk willen ouders het woorden en plaatjesdocument wel maken.

Veiligheidsplan: voorlopige richtlijnen (fase 5)

Zoals hierboven beschreven, woont het kind, op het moment dat het SoS-proces start, op een veilige plek. Ouders en gezinsvoogd zien dit als een tijdelijke situatie en zijn het erover eens dat er toegewerkt gaat worden naar meer contact tussen kind en vermoede-

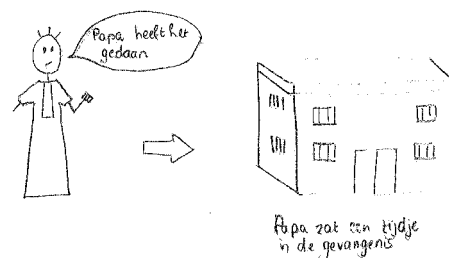

Tessa van der Rijst

lijke dader. De achtereenvolgende concrete stappen om dit te bereiken staan beschreven in het eerste (voorlopige) veiligheidsplan. Dit wordt op de veiligheidskaart genoteerd onder het kopje Veiligheidsplan. Mensen uit het netwerk zullen toezicht houden op hoe het gaat met deze stappen. De gezinsvoogd legt uit wat hun rol is: toezicht houden op de veiligheid van het kind en signaleren als het kind mishandeld wordt. Doordat er steeds iemand bij is als de vermoedelijke dader bij het kind is, wordt er ook voorkomen dat de vermoedelijke dader opnieuw van kindermishandeling beschuldigd kan worden.

Voor concrete stappen in casus Thijs, zie het veiligheidsplan op de veiligheidskaart.

3. Wat is er toen gebeurd?

Tessa van der Rijst

Vader heeft bekend dat hij degene is geweest die Thijs verzorgde toen hij het letsel opliep. Hij vertelt dat hij Thijs misschien één keer te stevig heeft beetgepakt en heen en weer heeft bewogen. Vaders verhaal komt volgens de arts niet overeen met de ernst van de verwondingen. Er zijn geen aanwijzingen dat moeder wel mishandelend is geweest. Daarom is de eerste stap dat moeder en Thijs weer thuis gaan wonen. De eerste twee weken logeren beide oma's afwisselend bij moeder en Thijs. In deze periode heeft de gezinsvoogd regelmatig een gesprek met de oma's. De oma's zien geen enkel signaal van onveiligheid bij moeder. Als vader en moeder elkaar ontmoeten, doen ze dat buitenshuis. Eén van de oma's past dan op Thijs. Ook als moeder werkt, past één van de oma's op Thijs.

Vervolgens worden er afspraken gemaakt over wanneer vader ook in het gezin is. Als vader, moeder en Thijs thuis zijn, is er altijd nog een familielid bij. Steeds als vader Thijs verzorgt, is er een familielid bij aanwezig.

Rollenspel: 'Similar but different' (fase 6)

Dit rollenspel is afkomstig uit de *Resolutions Approach* (Essex, 2010). De SoS-medewerker zet dit rollenspel in bij ouders die vermoedelijk hun kind mishandeld hebben, maar dat ontkennen. Wanneer de dader (gedeeltelijk) bekent, kan men dit element overslaan.

Door middel van het rollenspel laat de SoS-medewerker de vermoedelijke dader vanuit verschillende perspectieven naar het verhaal van de kindermishandeling in hun gezin kijken, zonder dat de vermeende dader hoeft te bekennen. Aan de ouders wordt gevraagd zich in te leven in een andere persoon, met een andere naam en een andere carrière. Het kind van deze mensen heeft verwondingen die te vergelijken zijn met de verwondingen van het kind van de 'echte' ouders. Met de ouders – in hun gespeelde rol – wordt onderzocht wat mogelijke scenario's zijn die zouden kunnen leiden tot dergelijke verwondingen. Met hen wordt geëxploreerd hoe de gespeelde ouders mogelijk tot de mishandeling gekomen zijn en hoe zij dat beleefd hebben. Op deze manier staat veiligheid van het kind centraal, zonder te verzanden in een vruchteloze discussie over wiens schuld de mishandeling is.

Bij Thijs was toepassing van dit rollenspel niet nodig, omdat vader de mishandeling gedeeltelijk bekend had.

Het definitieve veiligheidsplan (fase 7)

Ook het definitieve veiligheidsplan wordt gemaakt tijdens een rondetafelbijeenkomst.

In het geval van Thijs is het duidelijk geworden dat de vader van Thijs benedengemiddeld intelligent is. Hij is snel overbelast. Omdat dit niet zal veranderen, is afgesproken dat moeder altijd voor Thijs zal zorgen; zij zal 's nachts uit bed gaan als Thijs huilt. Vader mag zoveel spelen met Thijs als hij wil, hij

4 Wat doen wij?

Als papa voor Thijs zorgt, is er altijd iemand bij hen om te helpen.

Tessa van der Rijst

mag hem eten geven, in bad doen etc. Maar moeder zal daar altijd bij aanwezig zijn. Als moeder werkt of uit is, zal één van de oma's oppassen.

Als de kinderen ouder zijn, kunnen er andere afspraken gemaakt worden. In gezinnen waar kinderen getuige zijn geweest van huiselijk geweld, kunnen de kinderen bijvoorbeeld iemand uit het netwerk bellen als hun ouders toch weer ruzie maken. Deze persoon is betrokken bij het SoS-proces, heeft 'Woorden en plaatjes' gelezen en weet waar men zich zorgen over maakt. Ook weet diegene wat hij moet doen als het kind belt, bijvoorbeeld het kind op komen halen. Als diegene dichtbij woont, kan er ook afgesproken worden dat het kind zelf naar diegene gaat. Het programmeren van het telefoonnummer in de mobiele telefoon van het kind, of in de huistelefoon, helpt bij de uitvoering van de afspraak. Het kind mag altijd bellen, ook 's nachts. Voor deze kinderen wordt het definitieve veiligheidsplan weer geschreven en getekend, zoals het woorden en plaatjesdocument. Ouders bespreken het met de kinderen in aanwezigheid van de gezinsvoogd en de SoS-medewerker.

Afsluiting en follow-up (fase 8)

In het Psychotraumacentrum, GGZ Kinderen en Jeugd Rivierduinen sluiten we het dossier als het definitieve veiligheidsplan is gemaakt en aansluitend de traumabehandeling van het kind voor zijn posttraumatische stressklachten ten gevolge van de mishandeling is afgerond. Er worden bij de afsluiting afspraken gemaakt over wie op welke manier in de gaten houdt of de afspraken nog nageleefd worden. Wanneer de OTS wordt opgeheven, wordt de verantwoordelijkheid van het signaleren van onveiligheid overgedragen aan ouders en hun netwerk.

Timing van traumabehandeling

Indien de situatie voldoende veilig en stabiel is, kan aansluitend gestart worden met traumabehandeling van het kind. Ook voor ouders kan traumabehandeling geïndiceerd zijn indien er sprake is van onverwerkte traumatische ervaringen. Er zijn diverse traumabehandelingen voor mishandelde kinderen beschikbaar, waaronder een aantal cognitief gedrags-

therapeutische protocollen (individueel of in groepsverband) of *Eye Movement Desensitization and Reprocessing* (EMDR). Voor een overzicht zie Beer en De Roos (in druk).

Binnen de acht stappen van de SoS-methode kan traumabehandeling worden opgestart na fase 5 (Voorlopig veiligheidsplan) of 6 (*Similar but diffe-*

HERENIGING ALS UITGANGSPUNT

rent), mits de uitvoering hiervan positief verloopt.

De behandeling van de mishandelende ouder bij De Waag is gericht op het leren omgaan met en het aanleren van alternatieven voor: agressieve impulsen, stemmingswisselingen, ongepaste eisen aan de kinderen, destructieve opvattingen (over o.a. geweld, vijandigheid, hardhandig aanpakken en de gevolgen daarvan voor kinderen en hun ontwikkeling), controle op alcoholgebruik, stressmanagement (waaronder omgaan met stress en kenmerken van het gezin, invloed van eigen opvoeding) en opvoedingsvaardigheden.

COMPLICATIES

In een artikel lijkt het allemaal zo mooi. Heldere fases, kleine stapjes en blijde ouders. Helaas heeft iedere methode in de praktijk ook haar momenten waarop het helemaal niet zo mooi gaat als in de boekjes. Onze ervaring is dat bij het werken met gezinnen waarin kindermishandeling voorkomt, er ook momenten blijven bestaan dat de moed je in de schoenen zakt. Ter relativering en bemoediging, hier een paar van deze overwegingen en complicaties.

De twijfel slaat toe

Iedere hulpverlener die werkt met gezinnen waar kindermishandeling voorkomt, kent de twijfel: Hoe zeker is het dat het kind in dit gezin niet meer mishandeld wordt of gaat worden? Vragen we geen dingen van de ouders die ze nooit waar kunnen maken? Zijn de afspraken die we maken wel controlebaar? Of gaan we teveel mee met de zienswijze van de ouders, bijvoorbeeld uit angst voor agressie van één van beiden? Die oma, die oom en tante, zijn die wel te vertrouwen? Het onbevredigende antwoord is dat er zorgvuldig werk is geleverd. Dat we het zo zeker weten als we het kunnen weten. Maar dat we het niet werkelijk zeker weten. Met deze onzekerheid zullen hulpverleners die werken met gezinnen waar kindermishandeling voorkomt, moeten leren leven.

Samenwerking met medewerkers van Bureau Jeugdzorg

Zoals in het artikel besproken wordt, is de samenwerking met Bureau Jeugdzorg essentieel. Deze samenwerking loopt soepeler als de BJZ-medewerkers

zelf ook in deze methodiek getraind zijn. Op het moment dat de ggz bij het gezin betrokken raakt, heeft BJZ de eerste interventies al gedaan. Vaak is dat een (voorlopige) uithuisplaatsing. Regelmatig heeft BJZ een pleeggezin gezocht in het netwerk van het gezin, bijvoorbeeld met behulp van een familieberaad. De SoS-methodiek sluit hier uitstekend bij aan.

Afwezigheid van netwerk

Ook als er geen of slechts een beperkt netwerk aanwezig is, is inzet van de SoS-methodiek mogelijk. Vaak is het niet zo dat er echt geen netwerk is. Ouders hebben familie. Kinderen zitten op school samen met andere kinderen in een klas en deze kinderen hebben weer ouders. Er zijn bureaus. Een reden dat ouders hun netwerk er soms niet bij willen betrekken, is bijvoorbeeld dat ze de vuile was niet buiten willen hangen. Als ouders zich realiseren dat ze door gebruik te maken van een eigen netwerk meer contact kunnen hebben met hun kind, zoeken zij actiever naar de mogelijkheden. Het creëren van een netwerk en/of het creëren van de bereidheid om het eigen netwerk in te schakelen, is dan een onderdeel van het SoS-proces.

Eindpunt van het veiligheidsplan

Tijdens het SoS-proces blijkt hoe ouders omgaan met afspraken, spanningen en onvoorziene omstandigheden in het toewerken naar meer contact tussen vermoedelijke dader en kind. Bovendien komt er feedback uit het netwerk van de ouders over de veiligheid van het kind. Maar wat is het eindpunt? Kan de vermoedelijke dader weer helemaal alleen zijn met het kind of zal er altijd iemand bij zijn? En hoe lang is altijd? Tot het kind vier is of twaalf of achttien? Ook hierop is er geen eenduidig antwoord. Zolang er echter een OTS is, heeft de gezinsvoogd de beslissingsbevoegdheid. Van belang is dat er bij afsluiten duidelijk afspraken gemaakt worden over de verantwoordelijkheid voor de continuïteit van het veiligheidsplan.

Woord van dank

Met dank aan de initiatiefnemers van het VSV-project Margreet Visser (KJTC Haarlem), Linda Vogtländer, Ellen Keuter, Erica Beverloo (De Waag Leiden) en Nelleke van der Boon (PTC GGZ Kinderen en Jeugd Rivierduinen), de leden van het enthousiaste en slagvaardige SoS/VSV-team.

LITERATUUR

- > Arum, S. van, Lamers-Winkelmann, F., Visser, M., & Vogtländer, L.M. (in voorbereiding). *Veilig, Sterk & Verder: een behandelprogramma voor gezinnen waarin fysieke kindermishandeling voorkomt*.
- > Beer, R., & Roos, C. de (2011). Psychotherapie bij kinderen en adolescenten. Van onvoltooid naar voltooid verleden tijd. In: E. Vermetten, R. Kleber & O. van der Hart (red). *Handboek Post-traumatische stressstoornissen*. Utrecht: De Tijdstroom.
- > Essex, S., & Gumbleton, J. (1999a). Similar but different conversations: working with denial in cases of severe child abuse. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 20 (3), 139-148.
- > Essex, S., Gumbleton, J., & Luger, C. (1996). Resolutions: Working with families where responsibility for abuse is denied. *Child Abuse Review*, 5, 191-202.
- > Essex, S., Gumbleton, J., & Luger, C. (1999). Determining probable abusing carer/non-abusing carer. *The Incest Survivors' Association Journal*, 1-20.
- > Kearney, C.A., Wechsler, A., Kaur, H., & Lemos-Miller, A. (2009). Posttraumatic Stress Disorder in Maltreated Youth: A Review of Contemporary Research and Thought. *Clinical Child and Family Psychological Review*, 13, 46-76.
- > Kolk, B.A. van der, (2005). Developmental trauma disorder: toward a rational diagnosis for children with complex trauma histories. *Psychiatric Annals*, 35, 401-408.
- > Lamers-Winkelmann, F., Slot, N.W., Bijl, B., & Vijlbrief, A.C. (2007). *Scholieren over mishandeling. Resultaten van een landelijk onderzoek naar de omvang van kindermishandeling onder leerlingen van het voortgezet onderwijs*. Amsterdam: Vrije Universiteit in samenwerking met PI Research.
- > Mheen, H. van der, (in voorbereiding). *Veilig, Sterk en Verder (VSV): een onderzoek naar de effectiviteit van een integrale behandeling van plegers en slachtoffers van fysieke kindermishandeling*.
- > Visser, M., & Lamers-Winkelmann, F. (2008). Traumatische ervaringen. *Handboek Kinderen & Adolescenten*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- > Parker, S. (2009). *The Safety House; A child protection tool for involving Children in Safety Planning*. Resolutions Consultancy. www.Signsofsafety.net.
- > Parker, S., & Turnell, A. (2009). *Using the Three Houses Tool; Involving Children and Young people in Child Protection Assessment and Planning*. Resolutions Consultancy. www.Signsofsafety.net.
- > Sillevs, C. (2011). Signs of Safety; Een reis op weg naar veiligheid in het gezin. *Pedagogiek in Praktijk, februari*, 15-19.
- > Turnell, A., & Edwards, S. (2009). *Veilig opgroeien; de oplossingsgerichte aanpak Signs of Safety in jeugdzorg en kinderbeveiliging*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- > Turnell, A. (2010). *The Signs of Safety; A Comprehensive Briefing Paper*. www.Signsofsafety.net.
- > Turnell, A., & Essex, S. (2010). *Als er 'niets aan de hand' is; een oplossingsgerichte methode bij ontkenning van kindermishandeling*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- > Vogtländer, L.M. (2007) *Veiligheidskaart SoS* (voor intern gebruik bij De Waag).
- > Van Uzendoor, M.H., Prinzie, P., Euser, E.M., Groeneveld, M.G., Brilleslijper-Kater, S.N., van Noort-van der Linden, A.M.T., Bakermans-Kranenburg, M.J., Juffer, F., Mesman, J., KleinVelderman, M., & San Martin Beuk, M. (2007). *Kindermishandeling in Nederland Anno 2005. De Nationale Prevalentie-studie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen (NPM-2005)*. Leiden: Casimir Publishers.
- > www.knmg.nl/publicaties. Artsen en Kindermishandeling: Meldcode en stappenplan.
- > www.nctsnet.org/print/book/export/html/128: Children and domestic violence.

TUSSENDOOR

WIE IS DE SLIMSTE?

Op mijn kamer staat een tafel met allerlei klein speelgoed erop, dat ik in de loop der jaren heb gekregen, waaronder ook twee mooie langwerpige magneten die erg in trek zijn bij kinderen. Ik had ze ooit van een moeder gekregen die een nogal symbiotische relatie met haar dochter had, de magneten waren een symbolisch cadeau van haar om aan te geven dat zij en haar dochter nu los van elkaar waren gekomen.

Op een dag deed ik een intake voor de sociale vaardigheidstraining met een jongen van tien jaar en zijn ouders. Vincent was hoogbegaafd en pestte nogal vaak andere kinderen. Hij was verbaal erg sterk en een kei in vileine opmerkingen maken, ook pikte hij wel eens kleine spulletjes van andere kinderen en ontkende dat dan glashard. Op een gegeven moment was ik klaar met het gesprek met Vincent en moest ik zijn ouders nog even alleen spreken. Vincent zou in de wachtkamer op hen wachten. Hij vroeg of hij de magneten even mee mocht nemen. Dat was goed, als ik ze maar terug zou krijgen, ik hecht nou eenmaal aan cadeautjes met een emotionele waarde. Na het gesprek was ik de magneten helemaal vergeten en had ik ze ook niet terug gekregen van Vincent.

Twee weken later zag ik Vincent in de pauze van de sociale vaardigheidstraining de magneten aan een ander kind laten zien. Ik zei tegen Vincent: 'Ah, wat goed dat je mijn magneten mee terugbrengt.' Vincent antwoordde: 'Die zijn van mijzelf' en stopte ze demonstratief in zijn broekzak. Waarop ik zei: 'Oh, maar ze zien er precies zo uit als die van mij, dus hou jij gewoon de magneten die je thuis hebt liggen van mij en dan neem ik deze magneten van jou weer terug.' Vincent stond met zijn mond vol tanden en staaarde mij aan. Hoogbegaafd of niet, hier had hij even geen antwoord op. En zo liggen de magneten weer op tafel.

Sacha Lucassen